

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง การมีส่วนร่วมและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน สมมติฐานการวิจัยมีดังนี้ ชาวบ้านบ้านทรายทองมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนระดับปานกลาง จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือน การได้รับประโยชน์จากป่าและการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่อาศัยอยู่ในบ้านทรายทอง หมู่ 16 ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จำนวน 10 คน โดยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) มีเกณฑ์การคัดเลือกดังนี้ เป็นกลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ปู่ตั้ง ปู่จ่าน แก่เหมือนฝาย ผู้สูงอายุ หรือสมาชิกในหมู่บ้าน ซึ่งรู้และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทองหรือป่าห้วยไฟ สามารถลำดับเหตุการณ์หรือบอกประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับวิถีชีวิต การปฏิบัติ และการได้ผลประโยชน์จากป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ ปัจจุบันมีอายุตั้งแต่ 55 ปี ขึ้นไป กับหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกที่สามารถให้ข้อมูลได้ ที่อาศัยอยู่ในบ้านทรายทอง หมู่ 16 ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จำนวน 100 คน โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) มีเกณฑ์การคัดเลือกดังนี้ การจับสลากจากหมายเลขที่บ้านตามในสำเนาทะเบียนราษฎรของบ้านทรายทอง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ใช้เวลาเก็บข้อมูลระหว่างเดือนมีนาคม - กรกฎาคม 2542

วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง โดยใช้การตรวจสอบ แยกแยะ จัดหมวดหมู่ จัดลำดับความสำคัญและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล แล้วนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนา ส่วนข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามที่สร้างขึ้น ใช้การตรวจสอบ จัดหมวดหมู่ ลงรหัส และบันทึกข้อมูลลงในโปรแกรมทางสถิติสำเร็จรูปสำหรับสังคมศาสตร์ (SL-MICRO) แล้วนำเสนอ

ในรูปของการพรรณนาและตาราง โดยใช้สถิติคำนวณค่ามัธยฐานเลขคณิต (Arithmetic Mean) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และค่าสหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation) ผลการวิจัยข้อมูลที่ได้จากทั้งสองส่วนนี้ได้นำมาอธิบายกันและกัน เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่สมบูรณ์และตรงกับความจริงมากที่สุด

สรุปผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มตัวอย่างมีขนาดที่ดินทำกินทางการเกษตรของครัวเรือนเฉลี่ย 4.7 ไร่ ซึ่งถือว่าไม่มากหรือน้อยเกินไปสำหรับชาวบ้านแต่ละครอบครัว ส่วนมากใช้ทำนาปลูกข้าวแต่สามารถดำเนินการได้เพียงปีละ 1 ครั้ง มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินคือ น.ส. 3 ก และโฉนดที่ดิน

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนหรือป่าห้วยไฟในระดับปานกลาง เช่น แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งศึกษาธรรมชาติ และสถานที่ประกอบพิธีกรรม เป็นต้น (Mean = 24.28 จากคะแนนสูงสุด 45 คะแนน) ส่วนมากเป็นกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของป่าห้วยไฟ และเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ป่าสามารถฟื้นตัวได้ทันต่อความต้องการของชาวบ้าน ตรงกับจุดประสงค์ของชาวบ้านในการรักษาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนจากสื่อในระดับปานกลาง (Mean = 11.68 จากคะแนนสูงสุด 18 คะแนน) ส่วนมากจากสื่อเสียงตามสายหรือกระจายข่าวของหมู่บ้านและเพื่อนบ้านด้วยกัน ขณะเดียวกันผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านได้ให้ความสนใจเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในเรื่องป่าชุมชนอยู่เสมอและต่อเนื่อง ส่วนชาวบ้านก็ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและพยายามปลูกสำนึกให้หวงแหนในคุณค่าของการรักษาป่าชุมชนแห่งนี้ เพื่อให้ลูกหลานได้ตระหนักและเข้าใจอยู่เป็นประจำ

2. ประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง

ระยะแรกเป็นการบุกเบิกพื้นที่เพื่อปรับเป็นที่นาและใช้สร้างบ้าน โดยจะบุกเบิกกันตามกำลังความสามารถของแต่ละครอบครัว เพื่อให้มีผลผลิตตลอดปีและสามารถเลี้ยงครอบครัวซึ่งมีสมาชิกจำนวนมากได้ การผลิตเพื่อการยังชีพเป็นส่วนใหญ่ เพราะพื้นที่ป่าไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกคนสามารถเข้าไปบุกเบิกและจับจองได้ตามแต่จะต้องการ ชาวบ้านมีการพึ่งพาป่าสูง เช่น แหล่งน้ำ แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งวัสดุก่อสร้างและแหล่งอาหาร ทุกคนมองป่าในฐานะที่

เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพเท่านั้น มีการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่อการเกษตรโดยร่วมกันการจัดทำเหมืองฝายไม้ และมีพิธีกรรม เช่น เลี้ยงผีขุนห้วยไฟ เพื่อแสดงถึงความเคารพ กตัญญู และเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับแหล่งต้นน้ำลำธาร โดยอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติที่คอยปกป้องรักษาป่าให้อุดมสมบูรณ์ มีน้ำกินน้ำใช้ตลอดทั้งปี

เมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายเหนือและเกิดภาวะความแห้งแล้งขึ้นในพื้นที่กลุ่มผู้มีอิทธิพลได้ทำลายความเชื่อเรื่องการรักษาต้นไม้อันศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านให้ลดลง ชาวบ้านจึงเริ่มเข้าป่าเพื่อรับจ้างตัดไม้มาทำหมอนรถไฟและไม้เผาถ่านมากขึ้น มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกจากเดิมเพื่อยังชีพมาเป็นเพื่อการค้า มีการใช้ประโยชน์จากป่าในฐานะที่ป่าเป็นแหล่งเสริมรายได้อย่างต่อเนื่อง บุคคลภายนอกได้เข้ามากระตุ้นให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านมากขึ้น โดยได้สนับสนุนทั้งเงินและเครื่องมือตัดไม้ ทำให้ป่าเสื่อมโทรมและลดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ปริมาณน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติลดลงและเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำทวีความรุนแรงขึ้นตามมา

ระยะที่สองช่วงการอนุรักษ์ป่า ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงภาวะปัญหาการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากการทำลายป่าหรือการใช้ประโยชน์จากป่าเกินกำลังความสามารถที่ธรรมชาติจะฟื้นตัวได้ทัน ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยใช้ประสบการณ์จากการสังเกตลักษณะการไหลของน้ำห้วยไฟ ซึ่งไหลลงสู่หมู่บ้านเป็นเกณฑ์กำหนดพื้นที่บริเวณลำห้วยไฟหลวง ห้วยไฟแล้ง ห้วยเคราะห์หลวง ห้วยเคราะห์แล้ง ห้วยน้ำจำกอม่วง ห้วยป่าดำ ป่าช้อย ห้วยเคราะห์ ถ้ำดิน ห้วยน้ำบ่อหมาเลีย เป็นพื้นที่ที่จะร่วมกันรักษาไว้เป็นป่าของชุมชน บนพื้นฐานแนวความคิดเดียวกันคือ "เราทุกคนเป็นเจ้าของป่า" และได้นำเอาความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่าเดิมมาปรับใช้และปฏิบัติ ทำให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าตลอดมา โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนห้วยไฟ พิธีบวงสรวงกุ่ม้าไก่ง พิธีสงฆ์พระธาตุตอดน้อย และพิธีบวชป่า ประกอบกับชาวบ้านได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้และได้เห็นตัวอย่างการรักษาป่าจากหมู่บ้านใกล้เคียงคือบ้านทุ่งยาว ทำให้เกิดการยอมรับปรับเปลี่ยนอุดมคติในการรักษาป่าและปฏิบัติตามโดยทั่วกันอย่างรวดเร็ว จากเดิมที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาป่าเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตเรื่องน้ำกินน้ำใช้สำหรับการอุปโภคบริโภคและการเกษตร มาเป็นเพื่อรักษาป่าไว้ให้ลูกหลาน และเพื่อให้เกิดการยอมรับทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตามลำดับ โดยเริ่มจากเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ และใช้มาตรการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาดออกไปทีละ 60 เมตร อย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนปัจจุบันมีเนื้อที่ป่าที่ชุมชนรักษาไว้ได้ประมาณ 2,000 ไร่ แม้จะมีปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่มผลประโยชน์อื่นบ้าง แต่ชาวบ้านก็รู้จักยืดหยุ่นให้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าหรือตัดไม้ได้ในพื้นที่นอกเขตป่าชุมชน โดยตกลงกันในลักษณะไม่เป็นลายลักษณ์

อักษร เนื่องจากพื้นที่ป่าทั้งหมดกรมป่าไม้ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าเหมืองจี้-สันป่าสัก หากใครเข้าไปบุกรุกทำลายป่าจะผิดกฎหมายและต้องถูกลงโทษดำเนินคดี

ถึงแม้ต่อมารกรมป่าไม้ได้จัดตั้งให้พื้นที่ป่าชุมชนหรือป่าห้วยไฟแห่งนี้ เป็นวนอุทยานเหมืองจี้-สันป่าสัก แต่ต้องระงับไปเพราะชาวบ้านคัดค้านมิให้เข้าไปดำเนินการ ด้วยเหตุที่เกรงว่าจะไม่มีน้ำใช้ในการเกษตรเนื่องจากเจ้าหน้าที่จะสร้างฝายน้ำล้นกันลำน้ำห้วยไฟเป็นระยะ อีกทั้งจะไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ ทั้งนี้ชาวบ้านมั่นใจว่าจะสามารถดูแลรักษาป่าแห่งนี้ไว้ได้ตลอดไป เพราะได้ร่วมกันดูแลรักษามานานกว่า 40 ปี อย่างไรก็ตามชาวบ้านรู้จักปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านในการรักษาป่าชุมชน เพื่อไม่ให้มีความเหลื่อมล้ำกันและเพื่อต้องการให้สภาพป่าสามารถฟื้นตัวเป็นป่าธรรมชาติได้โดยเร็ว โดยดำเนินการควบคู่ไปกับการใช้วิธีระงับการติดต่อสัมพันธ์หรือการให้คุณให้โทษทางสังคม (Social Sanction) เช่น ไม่พูด หรือไม่ช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ กับผู้ที่ไม่สามารถระบุนความผิดได้ชัดเจน หรือกรณีที่ถูกกระทำผิดไม่ยอมรับผิด ทำให้กฎเกณฑ์ของหมู่บ้านแตกต่างจากหมู่บ้านอื่น แต่ชาวบ้านได้กำหนดว่าจะต้องเป็นการกระทำผิดเพียงครั้งเดียวเท่านั้น หากพบว่าผู้ใดได้กระทำผิดซ้ำอีกก็จะส่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินคดีตามกฎหมายทันที

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนหรือป่าห้วยไฟในระดับปานกลาง (Mean = 43.84 จากคะแนนสูงสุด 60 คะแนน) มีส่วนร่วมระดับมากในขั้นตอนของผลประโยชน์ เพราะชาวบ้านบ้านทรายทองต้องพึ่งพาป่าเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน จึงต้องมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเองและครอบครัว โดยมอบให้เป็นที่ของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านในการตัดสินใจและดำเนินการเกี่ยวกับป่าชุมชนแล้วคอยติดตามผลความคืบหน้าจากการพูดคุยสอบถามเพื่อนบ้าน หรือจากคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านในภายหลัง เป็นการยอมรับสมมติฐานข้อ 1 ที่ว่า "ชาวบ้านบ้านทรายทองมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนระดับปานกลาง"

4. ทดสอบสมมติฐานที่เกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

เพราะแม้ว่าชาวบ้านจะมีขนาดที่ดินทำกินไม่มากนัก แต่ก็มีมติเห็นว่าเมื่อรักษาป่าแล้วจะได้รับประโยชน์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและสามารถแก้ไขปัญหาภาวะการขาดแคลนน้ำได้ จึงได้มีสำนึกที่ดีและมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เป็นการปฏิเสศสมมติฐานข้อ 2 ที่ว่า "จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน"

การได้รับประโยชน์จากป่าของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในระดับที่ค่อนข้างต่ำ เพราะชาวบ้านมีจุดประสงค์ในการรักษาป่าเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับจากป่า เป็นการยอมรับสมมติฐานข้อ 3 ที่ว่า "การได้รับประโยชน์จากป่ามีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน"

การได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และมีความสัมพันธ์ระหว่างกันในระดับปานกลาง เพราะการได้รับข่าวสารทำให้ชาวบ้านเกิดความสำนึก ความตระหนัก มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสมบัติสาธารณะ และห่วงแหนในคุณค่าของป่าไม้มากขึ้น เป็นการยอมรับสมมติฐานข้อ 4 ที่ว่า "การได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน"

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาประวัติความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง

ในอดีตชาวบ้านบ้านทรายทองมีการพึ่งพาป่าสูง จึงเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่ได้รับจากป่า การผลิตเป็นเพื่อยังชีพ การบุกเบิกพื้นที่เป็นไปตามกำลังความสามารถของครอบครัวเพื่อให้เพียงพอกับการดำรงชีวิตของสมาชิก ชาวบ้านทุกกลุ่มได้ใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งสมุนไพรหรือแหล่งวัสดุก่อสร้าง อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ทุกคนมองป่าในฐานะที่เอื้อประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิต และได้สร้างความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม คนและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ด้วยการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมและความเชื่อชุมชนที่มีต่อป่า เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนห้วยไฟ เพื่อทำสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ให้สามารถควบคุมได้ อย่างไรก็ตามพิธีกรรมและความเชื่อดังกล่าวยังให้การศึกษารวบรวมในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าทางอ้อมและส่งเสริมความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คงอยู่ต่อไปด้วย

เมื่อมีบุคคลภายนอกหมู่บ้านได้เข้ามาทำลายความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่าเดิมให้ลดลง โดยการเข้าไปตัดไม้ในบริเวณศาลห้วยไฟอันถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ป่าถูกบุกรุกทำลายจนเสื่อมโทรมและลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดปัญหาวิกฤตการณ์น้ำอย่างรุนแรง ชาวบ้านบ้านทรายทองได้เริ่มตระหนักถึงสาเหตุว่าปัญหาดังกล่าวเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า จึงได้ร่วมกันประชุมปรึกษาหารือและนำแนวความคิด พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่าเดิมมาปรับใช้และปฏิบัติ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) ที่กล่าวว่า อุดมการณ์ป่าชุมชนของชาวบ้านในภาคเหนือจะมองป่าในฐานะที่เป็น "องค์รวมของระบบวัฒนธรรม" ไม่ใช่เพียงพื้นที่ที่มีสัตว์ป่าและต้นไม้เท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่ใช้อำนาจและศีลธรรมตามหลักการที่ว่า ผู้ปกป้องป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิ์ได้รับประโยชน์จากป่าภายในอาณาเขตที่ตนปกป้อง ซึ่งชาวบ้านจะอธิบายอุดมการณ์ป่าชุมชนนี้ผ่านความเชื่อในเรื่องผีนางไม้ และได้มีการผลิตซ้ำอุดมการณ์ป่าชุมชนดังกล่าวมาโดยตลอด ซึ่ง อำนาจ คอวนิช (2528) กล่าวว่า ความเสียหายและความเดือดร้อนที่ชาวบ้านได้รับเกิดจากผลของการที่รัฐถือว่าป่าเป็นของรัฐ โดยที่รัฐจะใช้อำนาจจัดการอย่างไรก็ได้ จะยกให้ใครหรือจะไม่ยกให้ใครก็ได้ รัฐมองแต่เพียงผลทางเศรษฐกิจที่รัฐจะได้รับโดยไม่คำนึงถึงความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่อยู่ใกล้ป่า มีความผูกพันกับป่าอย่างแน่นแฟ้น ต้องอาศัยพึ่งพาป่ามาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อานันท์ ปันยารชุน (2539) ที่กล่าวว่า ปัญหาเรื่องการดูแลรักษาป่าอยู่ที่ความเข้าใจความหมายของ "ป่า" คุณค่าของป่ามิได้มีแต่เพียงทรัพยากรป่าไม้ แต่ยังรวมถึงความสมดุลทางธรรมชาติและทรัพยากรอันเนื่องมาจากความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ป่าไม้ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบบริเวณป่าเท่านั้น เพราะป่าไม้มิใช่ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเดียว แต่เป็นทรัพยากรของประเทศและของโลกด้วย หากเราเปลี่ยนความคิดเสียใหม่ว่าชาวบ้านมีศักยภาพที่จะรักษาป่าได้ ขณะเดียวกันปาก็สามารถฟื้นฟูตัวเองได้เหมือนกัน จะทำให้เรามีโจทย์ชุดใหม่ที่จะเป็นประโยชน์มากกว่าเดิมคือ จะสร้างแรงจูงใจอย่างไรที่จะให้ชาวบ้านดูแลรักษาป่าในพื้นที่ของตนเอง หากสามารถทำได้จะประหยัดงบประมาณด้านการปลูกป่าไปได้มาก และที่สำคัญยิ่งจะช่วยลดความขัดแย้งในพื้นที่ชนบทลงได้อีกด้วย

ขณะเดียวกันชาวบ้านบ้านทรายทองก็ให้คุณค่ากับธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ด้วยมีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเมื่อเปรียบเทียบกับโลกกับจักรวาล และกับดวงดาวแล้ว พวกเขา รู้สึกว่าตัวเองเล็กมาก มนุษย์จึงไม่มีอำนาจที่จะควบคุมธรรมชาติ และในธรรมชาตินั้นมีอันตรายต้องระมัดระวังว่าจะไปกระทบกระเทือนอำนาจของธรรมชาติหรืออำนาจที่เหนือธรรมชาติขึ้นไปหรือไม่ ก่อนที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติครั้งใดก็ตาม ต้องมี

การขออนุญาตอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นเสียก่อน (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ อ่างในศิลาฯ พึ่งแสงแก้ว, 2537) จากการพึ่งพาป่าไม้เพื่อการยังชีพ ทำให้ชาวบ้านต้องใช้ชีวิตประสานกลมกลืนกับป่าโดยไม่ทำลายป่ามากเกินไปจนความจำเป็น ด้วยเหตุนี้ความเชื่อในเรื่องผีนางไม้ จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือในการอนุรักษ์ป่าโดยปริยาย (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2536) โดยชาวบ้านจะมุ่งหวังให้ผีนางเทวดาคอยช่วยปกป้องข้าวกล้า ช่วยบันดาลให้มีน้ำกินน้ำใช้ตลอดฤดูทำนาและให้ได้ผลผลิตข้าวมาก ๆ ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างมีเหตุผลและลึกซึ้ง (อุไรวรรณ ตันกิมยง, 2536) นอกจากนี้ยังเป็นการตอบแทนคุณต่อป่าในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารที่ให้ชาวบ้านได้อาศัยใช้ประโยชน์เสมอมา เป็นเสมือนแหล่งชีวิตและพันธะสัญญาการพึ่งพาระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระหว่างผู้ใช้ป่ากับผืนป่า ที่ทำให้สังคมและชุมชนดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืนและเป็นธรรม สะท้อนให้เห็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เน้นการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นการแสดงออกถึงการให้คุณค่ากับภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา (อุไรวรรณ ตันกิมยง, 2536) ซึ่ง ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) กล่าวว่า พุทธศาสนาแบบชาวบ้านเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อในเรื่องผีนางเทวดาจนเป็นระบบเดียวกัน โดยได้อธิบายไว้ว่าป่าชุมชน พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่านี้ เป็นการตอกย้ำอุดมการณ์ป่าชุมชนและความร่วมมือ ความเป็นกลุ่มเป็นชุมชนเดียวกันของชาวบ้านจากรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้นต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่จะพลิกฟื้นคืนมาสู่สภาพแห่งความอุดมสมบูรณ์ได้ ทรัพยากรเหล่านั้นต้องให้ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อความอยู่รอดของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน (เสนห์ จามริก และคณะ, 2536; ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2536; ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2540 และชูชัย สมितिไกร, 2542)

นอกจากนี้ชาวบ้านบ้านทรายทองยังแสดงให้เห็นถึงสภาพของความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและกลมเกลียวผูกพันกันอย่างลึกซึ้งในระบบเครือญาติซึ่งเป็นเครือข่ายทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำทางธรรมชาติ ผู้อาวุโส กลุ่มเหมืองฝาย คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน ที่ล้วนแต่เป็นเครื่องวัดถึงความเข้มแข็งในการดำเนินกิจกรรมด้านป่าไม้ เพื่อประโยชน์ของชุมชน (โกมล แพรกทอง, 2535; โกมล แพรกทอง และ จินตนา อมรสงวนสิน, 2537) สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วีรพรรณ กาญจนะจิตรา (2529); ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536); ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2540) และชูชัย สมितिไกร (2542) ที่กล่าวว่า ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดการทรัพยากรในรูปป่าชุมชนก็คือ “ความเป็นชุมชน” ซึ่งชุมชนที่จะ

อนุรักษ์ป่าได้ต้องมีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสูง

ในความจริงชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรในรูปป่าชุมชนให้ยั่งยืนอยู่ได้ เพราะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับร่วมกันอย่างเป็นธรรม แต่ละชุมชนมีรูปแบบของป่าชุมชนแตกต่างกันไปตามเงื่อนไข สถานการณ์และการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งชาวบ้านบ้านทรายทองได้มีการจำแนกป่าในชุมชนออกตามลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ พื้นที่ที่อนุรักษ์ห้ามตัดไม้ทุกชนิดและห้ามนำหินออกมาจากป่าโดยเด็ดขาด เช่น ป่าชุมชนหรือป่าต้นน้ำ ป่าตามประเพณี ป่าของวัด ป่าโรงเรียน และพื้นที่ป่าที่สามารถตัดไม้ได้อยู่นอกเขตป่าชุมชน แต่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เช่น ป่าใช้สอย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สันธิธา กาญจนพันธุ์ (2534) ที่ได้จำแนกป่าตามระดับการใช้ประโยชน์และการดูแลป่า ได้แก่ ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าตามประเพณี ป่านอกเขตป่าชุมชน และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ประสิทธิ์ ลีปริษา และคณะ (อ้างในมลฤดี อภิโกมลกร, 2541) ที่กล่าวว่า ชาวบ้านในชุมชนภาคเหนือตอนบนได้ใช้วิธีการอนุรักษ์ป่า โดยแบ่งป่าออกเป็น ป่าอนุรักษ์ หมายถึงป่าที่เป็นบ่อเกิดของต้นน้ำลำธาร ห้ามบุกรุกทำลายและตัดฟันต้นไม้ ป่าใช้สอย เป็นป่าซึ่งสามารถเก็บหาของป่า ตัดฟันไม้แห้งทำเชื้อเพลิงได้ มีกฎเกณฑ์ร่วมกัน ออกกฎกติกาและยอมรับร่วมกัน นอกจากนี้ยังห้ามมาตรการป้องกันมิให้คนในชุมชนอื่นเข้ามาบุกรุกทำลายป่าในเขตอนุรักษ์

ชาวบ้านบ้านทรายทองได้เรียนรู้ประสบการณ์ สามารถปรับตัวและใช้วิธีการที่ยืดหยุ่นในการดำเนินชีวิต เพื่อหาทางออกในการจัดการป่าชุมชนหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนได้พยายามนำความรู้ประสบการณ์ที่ได้จากการสังเกตลักษณะพื้นที่ทางกายภาพของหมู่บ้าน โดยศึกษาจากสภาพการไหลของน้ำในลำห้วยต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่ลำน้ำห้วยไฟและไหลสู่หมู่บ้านตามลำดับ เป็นเกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่ที่จะรักษาเป็นป่าของชุมชนคือ ในบริเวณลำห้วยไฟหลวง ห้วยไฟแล้ง ห้วยเคราะห์หลวง ห้วยเคราะห์แล้ง ห้วยน้ำจำกอม่วง ห้วยป่าดำ ป่าห้อย ห้วยเคราะห์ ถ้ำดิน ห้วยน้ำบ่อหมาเลีย พร้อมกับได้จัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาป่า กำหนดกฎเกณฑ์และกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ป่าชุมชนในบริเวณป่าห้วยไฟขึ้น ซึ่งได้มีศาลห้วยไฟที่เป็นสถานที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ โดยเริ่มจากเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ และใช้มาตรการทางสังคมในการขยายอาณาเขตป่าชุมชนจากแนวเดิมออกไปเรื่อย ๆ ครั้งละ 60 เมตร เพราะเมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 4-5 ปี ต้นไม้เจริญเติบโตขึ้นทำให้ชาวบ้านไม่แน่ใจว่าถ้าตัดต้นไม้แล้วจะอยู่ในเขตป่าชุมชนหรือไม่ ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านก็ขอขยายพื้นที่รักษาป่าครอบคลุมพื้นที่ส่วนนี้ในลักษณะ

เดิมอีก ซึ่งการดำเนินการในลักษณะเช่นนี้ไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นในลักษณะของข้อตกลงกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ไม่มีการกำหนดแนวเขตป่าชุมชนที่ชัดเจนแน่นอนเป็นแต่เพียงคร่าว ๆ โดยอาศัยสันปันน้ำ แนวลำห้วย เป็นเส้นแบ่งเขตป่าในระยะเริ่มแรก (สันฐิตา กาญจนพันธุ์, 2534) ขณะเดียวกันชาวบ้านบ้านทรายทองได้มีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ในการรักษาป่าของชุมชนอยู่เสมอ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างกันคือ บางคนได้แต่บางคนไม่ได้ และเพื่อให้ป่าคืนสภาพสู่ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติโดยเร็ว จึงได้ใช้ประโยชน์จากป่าเฉพาะส่วนที่ไม่กระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อมเท่านั้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย (2538) ที่กล่าวว่า บ้านห้วยม้าโค้งมีการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันสามารถแก้ปัญหาภาวะการขาดน้ำ อันเนื่องมาจากป่าที่เป็นแหล่งน้ำถูกทำลายได้ ชุมชนเกิดการเรียนรู้และมีการอนุรักษ์ป่า เกิดการยอมรับและมีการตั้งคณะกรรมการเพื่อออกกฎระเบียบและจัดการให้ป่าชุมชนคงอยู่ มีการถ่ายทอดความรู้ความเชื่อในการอนุรักษ์ป่า ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุรินทร์ สุริยวงศ์ (2536) ที่กล่าวว่า ชาวบ้านมีจุดประสงค์ในการรักษาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่ามากกว่าจะคำนึงถึงเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าทางเศรษฐกิจ

หลังจากเกิดภาวะความแห้งแล้งและขาดน้ำทำนา ชาวบ้านบ้านทรายทองได้ร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์ป่า โดยมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ริเริ่มและให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมกันดูแลรักษาป่า เพราะถือว่าป่าเป็นของทุกคนเป็นสมบัติของส่วนรวม แต่เนื่องจากติดขัดที่รัฐกำหนดให้พื้นที่อนุรักษ์ดังกล่าวเป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าเหมืองจี้-สันป่าสัก ใครเข้าไปบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ถือว่ากระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง แต่เนื่องจากยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ต้องใช้ประโยชน์จากป่าอยู่ จึงได้ตกลงกันในอย่างไม่เป็นลายลักษณ์อักษรให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปตัดไม้ในป่าที่กำหนดเป็นป่าใช้สอยของหมู่บ้านได้ ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวสามารถใช้ควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านด้วยกันได้ดีกว่ากฎหมายบ้านเมืองเห็นได้จากไม่มีใครกล้าเข้าไปลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในเขตป่าชุมชนหรือป่าห้วยไฟ นอกจากเก็บหาอาหารป่าเพื่อยังชีพเท่านั้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ มนัส สุวรรณ (2529) ที่กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั้นมิได้ก่อปัญหาไปทุกประเด็น มีหลายกรณีและหลายพื้นที่ที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติกล่าวคือ มนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความมั่นคงและความสมดุลของระบบนิเวศ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรหรือป่าชุมชนภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชน ซึ่งเป็นการตกลงร่วมกันในลักษณะที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่สามารถควบคุมและกำกับดูแลกันได้ดียิ่ง

กว่ากฎหมายของรัฐ รัฐจึงควรส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านหรือชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการ
 สงวนบำรุงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่ง ฉลาดชาย รมิตานนท์ และ
 คณะ (2536) กล่าวว่า ในทัศนะทางรัฐศาสตร์และในพื้นฐานการรับรู้ของสาธารณชนทั่วไป ระบบอบ
 ประชาธิปไตยคือ ระบบการเมืองที่อำนาจเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน
 หากมองจากทัศนะของการจัดการทรัพยากรแล้ว ระบบอบประชาธิปไตยก็คือ ระบบที่ถือว่า
 “ทรัพยากรเป็นของประชาชน จัดการโดยประชาชน และเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน” ดังนั้น รัฐ
 ควรคืนอำนาจให้กับประชาชน โดยให้ชุมชนหรือองค์กรท้องถิ่นเป็นเจ้าของ เป็นผู้จัดการและเป็น
 ผู้ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นของเขา และรัฐทำหน้าที่ที่ปรึกษาให้คำแนะนำและ
 อำนวยความสะดวกหรือสนับสนุนองค์กรชาวบ้าน

ด้วยเหตุที่การทำนาปลูกข้าวของชาวบ้านบ้านทรายทองต้องอาศัยแหล่งน้ำ
 ซึ่งเกิดจากป่าไม้ โดยเฉพาะป่าในบริเวณน้ำจាំหรือห้วยไฟที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเมือง
 จี้-สันป่าสัก เพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวที่ดีและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันจัด
 ทำฝายไม้ขึ้น ต่อมาเมื่อประมาณปี 2530 หมู่บ้านได้รับเงินสนับสนุนจากทางราชการให้สร้างฝาย
 ประชาอาสา (ฝายปูน) ขึ้นในหมู่บ้าน มีการจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝายขึ้นเพื่อให้มีหน้าที่ดูแลน้ำดูแลป่า
 โดยสมาชิกในกลุ่มนี้ได้มีบทบาทร่วมกับกลุ่มผู้นำในการรักษาป่า สอดคล้องกับผลการศึกษาของ
 ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ที่กล่าวว่า ภายในบริบทของระบบนิเวศเช่นนี้ เมื่อ ชาวนามีการรวมกลุ่ม
 กันบุกเบิกที่ดินทำไร่ ทำนา และสร้างเหมืองฝายขึ้น ก็หมายถึงการเกิดกลุ่มทางสังคมที่มีความ
 ผูกพันกันอย่างถาวรในการแบ่งปันผลประโยชน์และการมีหน้าที่ร่วมกันดูแลรักษา มีส่วนในการ
 ประสานความสัมพันธ์ของกลุ่มให้คงอยู่อย่างมั่นคง กลายเป็นตัวเชื่อมที่มีนัยสำคัญทางศีลธรรม
 ระหว่างการพิทักษ์รักษาต้นน้ำและการสร้างความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน ทั้งนี้เพราะต้นน้ำมี
 ความสำคัญต่อการดำรงชีพของชุมชน ซึ่งชุมชนจะแสดงออกด้วยการทำพิธีบวงสรวงผีขุนน้ำเป็น
 ประจำทุกปี เพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผีขุนน้ำที่ช่วยดูแลป่าต้นน้ำ ทำให้มีน้ำเพียงพอต่อ
 การผลิต

ที่ผ่านมาชาวบ้านบ้านทรายทองยังได้ใช้กฎเกณฑ์ของชุมชนในการดูแล
 รักษาป่าโดยลงโทษปรับเงินแก่ผู้ฝ่าฝืน และใช้มาตรการทางสังคมในระบบเครือญาติคือการระงับ
 การติดต่อสัมพันธ์หรือการให้คุณให้โทษทางสังคม เพื่อกำหนดพฤติกรรมของแต่ละคนไม่ให้ใช้
 ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นมากจนสร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคลอื่น ๆ เช่น ระบบความ
 เชื้อ ธรรมเนียมปฏิบัติของท้องถิ่น กฎเกณฑ์ แต่ในทางปฏิบัติกฎเกณฑ์ของ ชาวบ้านก็มีปัญหา
 ข้อจำกัดหลายประการ เช่น กรณีที่กฎเกณฑ์ของหมู่บ้านไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลภายนอก

คณะกรรมการหมู่บ้านก็จำเป็นต้องพึ่งกฎหมายบ้านเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด ซึ่งชาวบ้านที่กระทำผิดจะยอมรับการตัดสินภายในหมู่บ้านมากกว่าให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการ เพราะต้องเสียเงินจำนวนมาก อีกทั้งต้องใช้เวลาในการตัดสินคดีนานและยังต้องมีคดีความติดตัวด้วย แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านบ้านทรายทองในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบชุมชนได้ดีในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามชาวบ้านได้มีการกำหนดว่าต้องเป็นการกระทำผิดเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ถ้าบุคคลนั้นกระทำผิดอีกจะต้องส่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดำเนินคดีทันที

และจากกรณีที่ชาวบ้านบ้านทรายทองต้องอาศัยอำนาจเจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ลพ.1 (แมธิ-แม่สาร) ในการเข้าจับกุมดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดคือ ชาวบ้านจากบ้านกอกฮ้อย ตำบลบ้านแป้น ที่ได้เข้าไปในป่าชุมชนหรือป่าห้วยไฟ เพื่อนำไม้ไปซ่อมแซมเหมืองฝายจำนวน 17 คน เมื่อประมาณปี 2518 แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและความสามารถในการแก้ปัญหาของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบชุมชนอีกประการหนึ่ง แม้ว่าในปัจจุบันการใช้จารีตประเพณีของชาวบ้านหรือชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรยังมีข้อจำกัด ชุมชนขาดการสนับสนุนจากกฎหมายของรัฐในการปกป้องการใช้ทรัพยากรของท้องถิ่น เพราะรัฐไม่ยอมรับสิทธิตามประเพณีและไม่ยอมให้องค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและดำเนินการรักษาป่าของตนเอง เมื่อมีผู้ไม่ยอมปฏิบัติตามจารีตท้องถิ่นและชุมชนไม่สามารถบังคับเอาผิดกับผู้ที่จะมีการใช้ทรัพยากรของชุมชนได้ จึงต้องติดต่อขอความร่วมมือเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายกับผู้กระทำผิด เพื่อให้กฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนดไว้คงความศักดิ์สิทธิ์ (เสนห์ จามริก และคณะ, 2536) สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สันฐิตา กาญจนพันธ์ (2534); ประสิทธิ์ ลิปรีชา และคณะ (อ้างใน มลฤดี อภิโกมลกร, 2541) ที่กล่าวว่า หลายหมู่บ้านในภาคเหนือคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าและสามารถปกป้องอนุรักษ์ป่าได้ หลายชุมชนยังรักษารูปแบบการจัดการป่าตามประเพณีไว้ได้ หลายชุมชนได้พัฒนาวิธีการใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังมีความต่อเนื่องกับรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีต

ปัจจุบันชาวบ้านบ้านทรายทองมีความสัมพันธ์กับป่าหรือพึ่งพาอาศัยป่าของชุมชนลดลง เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ได้พึ่งพาปัจจัยจากภายนอกและเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น แต่ชาวบ้านก็ยังมองป่าในลักษณะที่เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธาร แหล่งเก็บหาอาหารป่า แหล่งศึกษาธรรมชาติ แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและสถานที่ประกอบพิธีกรรม ที่ต้องรักษาไว้ให้ลูกหลาน การรักษาป่าของหมู่บ้านเป็นที่ยอมรับของภายในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง จึงไม่มี

ปัญหาการลักลอบตัดไม้หรือบุกรุกทำลายป่า คงมีเพียงปัญหาไฟป่าที่เกิดจากคนนอกหมู่บ้านจึงควรที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องพยายามประชาสัมพันธ์เผยแพร่ให้ชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้รับความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวโดยใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ทุกรูปแบบ ในอนาคตชาวบ้านบ้านทรายทองได้ยืนยันว่าจะยังคงรักษาป่าภายใต้แนวความคิดและกฎเกณฑ์เช่นนี้ตลอดไปไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์จะได้ตกถึงลูกหลานอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ซึ่งผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า หากไม่มีอำนาจจากภายนอกเข้าไปจัดการป่า ชาวบ้านบ้านทรายทองก็คงสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในรูปป่าชุมชนของพวกเขาได้เป็นอย่างดี ป่าก็จะยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดไป เพราะในความจริงป่าเปรียบเสมือนแหล่งกำเนิดชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีป่าชาวบ้านก็ไม่สามารถอยู่ได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อำนวย คอวนิช (2528) ที่กล่าวว่า มนุษย์จะไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าปราศจากไม้ (Man cannot exist without wood) ดังนั้นคงไม่มีชาวบ้านคนใดคิดจะทำลายชีวิตของตนเองอย่างแน่นอน หากรัฐจะย่นมองการจัดการป่าของภาครัฐในอดีตที่เป็นผลให้ป่าค่อย ๆ หดหายไป และหันมายอมรับศักยภาพของชาวบ้านให้มากขึ้น ยอมรับการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรให้ชาวบ้านหรือชุมชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมมากขึ้นด้วยความจริงใจที่จะอนุรักษ์ป่าอย่างแท้จริง ผู้วิจัยมองเห็นว่า "ป่าชุมชน" เป็นแนวทางที่ดีแนวทางหนึ่งที่จะช่วยรักษาป่าและเสริมสร้างความกินดีอยู่ดีของชาวบ้านในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

2. การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนระดับปานกลาง เป็นการยอมรับสมมติฐานข้อ 1 ที่ว่า "ชาวบ้านบ้านทรายทองมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนระดับปานกลาง" โดยเฉพาะในขั้นตอนของผลประโยชน์ชาวบ้านบ้านทรายทองมีส่วนร่วมในระดับมาก เพราะชาวบ้านนั้นมีความผูกพันกับป่ามานานในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยชาวบ้านร่วมกันพิทักษ์รักษาป่าให้คืนสู่สภาพป่าธรรมชาติเช่นดังอดีต และป่าก็สนองตอบความต้องการของชาวบ้าน โดยให้ผลตอบแทนในรูปของแหล่งเก็บหาอาหารป่า แหล่งน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม แหล่งต้นน้ำลำธาร สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่า และสถานที่ศึกษาธรรมชาติของลูกหลาน ภายใต้กรอบแนวความคิดและกฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้ตกลงร่วมกันไว้ เป็นการให้ประโยชน์จากป่าในทางอ้อมที่ไม่กระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชนหรือป่าห้วยไฟ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ นิวัติ เรืองพานิช (2537) ที่กล่าวว่า ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม่มีความสำคัญมากที่สุดอย่างหนึ่ง และอาจมีมาก

ยิ่งกว่าประโยชน์ที่ได้รับโดยตรงจากป่าไม้เสียอีก ส่วนในขั้นตอนการตัดสินใจ การปฏิบัติการและการประเมินผลชาวบ้านบ้านทรายทองได้มอบหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าให้ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลดำเนินการ โดยคอยติดตามผลผ่านเพื่อนบ้านหรือในการประชุมของหมู่บ้าน เมื่อพบการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าก็จะแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านทราบทันที เพราะขณะที่เข้าไปเก็บหาอาหารป่าหรือนำสัตว์ไปเลี้ยงก็จะสำรวจตรวจป่าไปพร้อมกัน โดยมีได้ตั้งใจ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุรินทร์ สุริยวงศ์ (2536) ที่กล่าวว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน หากแต่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือผู้นำหมู่บ้านในการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ แล้วนำมาแจ้งให้ที่ประชุมของหมู่บ้านทราบและให้การรับรองสนับสนุน และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ที่กล่าวว่า แท้จริงแล้วชาวบ้านมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลเป็นอย่างมาก แต่เป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ไม่เป็นทางการจากพวกที่เข้าไปเก็บหาอาหารป่า

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านทรายทองมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนไม่มากเท่าที่ควร เนื่องจากแต่ละครอบครัวมีรายได้แค่พอยังชีพ เวลาส่วนมากจึงใช้ไปกับการหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ทำให้ไม่มีเวลามากพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวมได้ นอกเสียจากว่ากิจกรรมนั้นได้มีการตกลงร่วมกันไว้เป็นทางการ ขณะเดียวกันชาวบ้านมีแนวความคิดว่าป่าไม้เป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (Common Property Resources) จึงตระหนักดีเสมอว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมกันดูแลรักษา เพื่อมิให้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนต้องถูกแย่งชิงจากบุคคลภายนอก ตลอดทั้งมีความสนใจ ใส่ใจและห่วงกังวลกับปัญหาการลักลอบตัดไม้อยู่ตลอดเวลา ด้วยเกรงว่าจะมีผลกระทบโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของพวกเขา สอดคล้องกับผลการศึกษาของ มนัส สุวรรณ (2531); ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2531) และจักรพันธ์ วงศ์บูรณาวาทย (2541) ที่กล่าวว่า ทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไป มีความรู้พื้นฐานและเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตในบางเรื่องค่อนข้างดี ทุกฝ่ายมีความตระหนักในปัญหาความรุนแรงและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น สามารถระบุดันเหตุของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ พวกเขาจึงควรจะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดินเรื่องป่าไม้ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สากล สถิตวิทยานนท์ (2532) ที่กล่าวว่า การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทนั้น เกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน เกิดจากความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน และเกิดจากการตกลงใจร่วมกัน

เมื่อพิจารณาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนในทุกชั้น
 ตอนเห็นได้ว่า ชาวบ้านบ้านทรายทองให้ความสำคัญกับป่า มีสำนึกในการปกป้องดูแลรักษาป่าที่
 พวกเขาได้พึ่งพาอาศัย การที่ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลางจึงนับได้ว่าเป็นผลดีและ
 เป็นสิ่งที่น่าพึงพอใจสำหรับรัฐ ในการที่จะกระจายอำนาจและสิทธิในการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์และ
 พัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นโดยองค์กรชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2531)
 ที่กล่าวว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่สนับสนุนแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าชุมชน
 เพราะประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ที่อยู่ใกล้ชุมชนของตน มาก
 กว่าที่จะเห็นคนอื่นมาลักลอบตัดไม้หรือได้รับสัมปทานทำไม้โดยที่ได้แต่เฝ้าดูเฉย ๆ เพราะไม่มีสิทธิ
 และอำนาจหน้าที่ ซึ่ง วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) ได้กล่าวว่า ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมในระดับ
 ปานกลาง ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนก็อยู่ในระดับปานกลาง เป็นการช่วยเหลือ
 สนับสนุนบางส่วน เช่น กรณีการจัดการป่าชุมชน ความช่วยเหลือของรัฐต่อชุมชนอาจทำในรูปของ
 การสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน เพื่อบริหารจัดการป่าชุมชนหรือรับรองสิทธิการจัดการป่า
 ไม้ของชุมชน โดยการออกกระเบียบบกกฎหมายรองรับ หรือรัฐสนับสนุนให้องค์กรชุมชนเข้ามามีส่วน
 ร่วมในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินตามสภาพความเป็นจริงของแต่ละภูมิภาค

อย่างไรก็ดีผู้ใหญ่บ้านบ้านทรายทองได้กระจายอำนาจในการตัดสินใจให้
 คณะกรรมการหมู่บ้านได้รับทราบและลงความเห็นร่วมกันระดับหนึ่ง หากไม่สามารถหาข้อสรุปได้
 ก็จะเรียกประชุมชาวบ้าน เพื่อให้ทุกคนร่วมกันลงมติเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ เนื่องจาก
 ตระหนักดีว่าการรักษาป่าชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้ถ้าไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชน ซึ่งเป็น
 การแสดงออกในระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้ทุกคนร่วมกันแสดงความคิดเห็น เสนอแนะ และสร้าง
 ความตระหนักในการยอมรับขึ้น (กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538) ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของ
 ชาวบ้านอย่างแท้จริง เพราะทุกคนมีสิทธิ์ในการใช้ มีสิทธิ์ในการกำหนดว่าควรใช้อย่างไร อะไรควร
 ทำ และจะทำอย่างไร สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สิทธิชัย เสรีสงแสง (2535) ที่กล่าวว่า การมี
 ส่วนร่วมที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด
 "รูปแบบเป้าหมายของงาน" และ "กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน" ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมี
 ส่วนร่วมอย่างมีสำนึกความรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผน
 ปฏิบัติงาน กำกับดูแล และประเมินผลติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้อง
 หมายถึง การมอบอธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กร
 ประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสำคัญ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา

ตระหนักรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใดควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขา (ซูเกียรติ ลีสุววรรณ์, 2534 ; 2541) โดยอาจแสดงออกด้วยตนเอง ผ่านกลุ่ม หรือผ่านตัวแทนก็ได้ (นิรันดร์ จงวุฒิวศัย, 2537 และ คุสิต เวชกิจ, 2535)

กล่าวได้ว่าการจัดการป่าชุมชนในระดับท้องถิ่น ต้องมีองค์ประกอบหลัก ๆ 3 ประการคือ ประการแรก การมีส่วนร่วมของประชาชน ประการที่สอง การจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน และประการสุดท้าย การสร้างระบบแรงจูงใจ ซึ่งในทางทฤษฎีถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่มที่จะดำเนินการกิจกรรมร่วมกัน โดยที่ทุกคนมีสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตของประชาชนด้วยตัวของประชาชนเอง โดยรัฐเป็นฝ่ายที่ให้การสนับสนุนตามความจำเป็น และอาศัยการจัดระเบียบของชุมชนซึ่งต้องอาศัยการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ผลประโยชน์ร่วมกัน (Common Interests) และความเชื่อกฎเกณฑ์ของท้องถิ่น (Customary Laws) ตลอดจนอาศัยการสร้างระบบการจูงใจซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือ แรงจูงใจจากปัจจัยภายนอก (Extrinsic Motivation) เกิดจากเครื่องล่อภายนอกตัวบุคคลที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดแรงจูงใจและแสดงพฤติกรรม อาจจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เช่น เงิน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม หรือสิ่งที่ไม่มียุทธศาสตร์ เช่น ใบประกาศเกียรติคุณ เครื่องแบบ คำชมเชยในที่ประชุม การฝึกอบรม ส่วนแรงจูงใจอันเกิดจากปัจจัยภายใน (Intrinsic Motivation) เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคล โดยที่บุคคลเกิดความต้องการแสดงพฤติกรรมด้วยความศรัทธาและความรัก ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกันแล้วแรงจูงใจจากปัจจัยภายในเป็นแรงจูงใจที่คงทนและยืนนานกว่าแรงจูงใจจากปัจจัยภายนอก (วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, 2535; วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ, 2535 และ บั้วเรศ ประไพโย และคณะ, 2538)

3. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เป็นการปฏิเสธสมมติฐานข้อ 2 ที่ว่า "จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน" ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุริยา ยี่ขุน (2537) ที่กล่าวว่า จำนวนที่ดินทำกินแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเตชะ (2540) ที่กล่าวว่า จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ จิรายุ ทองเขอ่อน (2537) ที่กล่าวว่าพื้นที่ถือครองมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์น้ำเพื่อการเกษตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

เพราะชาวบ้านบ้านทรายทองมีความเชื่อว่าเมื่อรักษาป่าแล้วจะได้รับประโยชน์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและสามารถแก้ไขปัญหาภาวะการขาดแคลนน้ำได้ (กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย, 2538) จึงมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับชาวบ้านถือว่าป่าเป็นสิทธิหน้าหมู่บ้านและเป็นสมบัติของชุมชน ทุกคนในชุมชนจึงต้องช่วยกันอนุรักษ์พัฒนา และให้ประโยชน์อย่างมีผลิตภาพ เสถียรภาพ ภาวะภาพและเสมอภาคซึ่ง ประสิทธิ์ ประคองศรี (2531) และ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536) ได้สรุปความหมายไว้ดังนี้ 1) ผลิตภาพ (Productivity) คือ ความสามารถในการผลิตที่ไม่ได้ถือเอาปริมาณที่เป็นตัวเลข แต่ ถือเอา "ความพออยู่พอกิน" หรือ "ได้ข้าวปลาอาหารไม่อดอยาก" ซึ่งถือว่าเป็นการวัดเชิงคุณภาพเป็นเกณฑ์ 2) เสถียรภาพ (Stability) คือ ความสามารถของระบบที่ทำให้ผลิตภาพไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ หรือขาดความสม่ำเสมอ แต่พยายามรักษาให้คงเส้นคงวา เสมอ 3) ภาวะภาพ (Sustainability) คือ ระบบนั้น ๆ สามารถที่จะทำการผลิตต่อไปได้อย่างยั่งยืนยาวนาน ในความหมายที่ว่า "ทำมาหากินกันมาได้ตั้งแต่ปู่ย่าตาทวดลงมาถึงชั่วลูกชั่วหลาน" และ 4) เสมอภาค (Equitability) คือ การพัฒนาที่ดีต้องสร้างให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยการกระจายทรัพยากรและผลประโยชน์จากทรัพยากรให้กับคนส่วนใหญ่ของประเทศนั้นคือ ประชาชนตามชนบทผู้ใช้ชีวิตพึ่งพาอาศัยดิน น้ำ ป่า

ถึงแม้ว่าแต่ละครอบครัวจะมีที่ดินทำกินไม่มากนัก ก็มีได้หมายความว่าพวกเขาจะไม่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เพราะชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยป่า อาศัยน้ำ อาศัยอาหารเพื่อการยังชีพ จึงต้องมีหน้าที่รักษาป่าเช่นเดียวกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ด้วย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2534) ที่กล่าวว่า วิธีชีวิตของคนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรป่าไม้มามากตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้แต่ชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากพื้นที่ป่าก็ยังไม่สามารถที่จะขาดการพึ่งพาป่าไม่ได้เช่นกัน ต้องมีความผูกพันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม โดยเฉพาะชุมชนเมื่อนั้นจะมีความผูกพันกับป่าไม้ในด้านของการพักผ่อนหย่อนใจ ต้องการอากาศบริสุทธิ์ และความร่มรื่นของต้นไม้ ซึ่ง ปกรณ์ จริงสูงเนิน (2538) ได้กล่าวว่า ป่านั้นถือว่าเป็นแหล่งเก็บธาตุทั้งสี่คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อยู่ในตัว พื้นที่ที่เป็นป่าไม้จริง ๆ จะมีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดรวมกัน ต้นไม้

ที่มีอายุมากขึ้นก็จะสร้างและสะสมธาตุทั้งสี่นี้ ทำให้เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินและเกิดกระบวนการเก็บกักน้ำโดยตัวของมันเอง

4. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับประโยชน์จากป่ากับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

การได้รับประโยชน์จากป่าของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เป็นการยอมรับสมมติฐานข้อ 3 ที่ว่า "การได้รับประโยชน์จากป่ามีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน" สอดคล้องกับผลการศึกษาของสุริยา ยีขุน (2537) ที่กล่าวว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเตชะ (2540) ที่กล่าวว่า การเคยเข้าไปเก็บหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชผักกินได้ตามฤดูกาล และผลผลิตต่าง ๆ จากป่าเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวและเพื่อจำหน่าย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่พบเห็นได้ตามชุมชนที่อยู่ในป่า มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในขั้นตอนการลงทุนและปฏิบัติงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนการพึ่งพิงป่า ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ การนำไม้มาใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการก่อสร้างบ้านเรือน ไม้ฟืน หรือไม้ใช้สอยอื่น ๆ ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากป่าในแง่ของการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นสถานที่เลี้ยงปศุสัตว์ เป็นต้น ไม่มีความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สันติ พัฒนาศักดิ์ (2539) ที่กล่าวว่า ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ชาวบ้านบ้านทรายทองส่วนมากใช้ประโยชน์จากป่าเฉพาะส่วนที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เช่น แหล่งเก็บหาอาหารป่า แหล่งน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม แหล่งรักษาต้นน้ำลำธาร สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่า และสถานที่ศึกษารวมชาติของลูกหลาน ตรงกันกับจุดประสงค์ที่ชาวบ้านตั้งใจจะรักษาป่าให้อุดมสมบูรณ์และฟื้นตัวคืนสู่สภาพธรรมชาติโดยเร็วมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับ (สุรินทร์ สุริยวงศ์, 2536) เพื่อประโยชน์แก่ลูกหลานในอนาคต ประกอบกับชาวบ้านมีความเชื่อว่าเมื่อรักษาป่าแล้วจะได้รับผลประโยชน์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ และสามารถแก้ไขปัญหาภาวะวิกฤตจากการขาดแคลนน้ำได้ (กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย,

2538) อย่างไรก็ตามผลประโยชน์ที่ได้รับจากป่าเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องออกมาในรูปแบบที่สามารถตีราคาเป็นมูลค่าทางเงินตราแต่เพียงอย่างเดียว อาจเป็นผลประโยชน์อย่างอื่นที่สร้างความพึงพอใจให้แก่ประชาชน เช่น การมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นของท้องถิ่น การเป็นปีกแผ่นของสมาชิกในกลุ่ม การได้รับยกย่องสรรเสริญ การได้รับการยอมรับมากขึ้น รู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของยิ่งขึ้น การบริหารและดำเนินงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น ชีวีความสามารถเพิ่มขึ้น และผลประโยชน์เพิ่มขึ้น เป็นต้น (ดุสิต เวชกิจ, 2535)

เพราะชาวบ้านบ้านทรายทองมีมุมมองที่หลากหลายผสมกัน โดยจะถือเอาระบบนิเวศป่าไม้เป็นหลักและมองระบบสังคมในลักษณะของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างญาติพี่น้อง มีการจัดระบบเศรษฐกิจแบบบริโคคเพื่อการยังชีพตามความจำเป็น เน้นการบริโคคให้เพียงพอในครอบครัวในชุมชนแทนการผลิตเพื่อจำหน่าย มองความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มองปัจจัยการผลิตเพื่อตอบสนองของชุมชน มองที่ดิน น้ำและป่า มองป่าในแง่ที่เป็นป่าไม้ มีต้นไม้ขึ้นอยู่หนาแน่น ไม่ใช่มองป่าเพื่อรักษาที่ดินเพียงอย่างเดียว ซึ่งถือเป็นสำนึกที่แท้จริงของชาวบ้านที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับป่าได้อย่างชัดเจน (ปกรณ์ จริงสูงเนิน, 2538) สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536) ที่กล่าวว่า ถ้าความอยู่รอดของชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับป่า พวกเขาก็ไม่เห็นความสำคัญที่จะรักษาป่า นอกจากนั้นชุมชนจะไม่รักษาป่าถ้าหากไม่ได้เป็นเจ้าของป่าและเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากป่า เราไม่อาจเรียกร้องให้ชุมชนเสียสละ เขาจะรักษาป่าก็ต่อเมื่อเขาได้รับประโยชน์จากป่าไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

กล่าวได้ว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ได้ผลดีที่สุด ควรให้ประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าไม้ในรูปป่าชุมชนของตน เพื่อพัฒนาชุมชนไปพร้อมกับการพัฒนาป่าไม้ และในที่สุดแล้วพวกเขาเหล่านี้ก็จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของป่า หวงแหนป่าและสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม เพราะชุมชนท้องถิ่นทุกแห่งจะมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนภายในชุมชน ขณะเดียวกันรัฐและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ควรทำหน้าที่ในการสนับสนุนและช่วยเหลือ และควรมุ่งพัฒนาชนบทโดยมีเป้าหมายในการพัฒนาคนมากกว่าพัฒนาวัตถุ เพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองและทำมาหาเลี้ยงชีพได้ในท้องถิ่น โดยไม่ต้องตัดไม้ขายหรือไม่ต้องออกไปหางานทำนอกหมู่บ้านหรืออพยพย้ายเข้าไปอยู่อาศัยในชุมชนเมือง (สันธิตา กาญจนพันธุ์, 2534)

5. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

การได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เป็นการยอมรับสมมติฐานข้อ 4 ที่ว่า "การได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน" สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุริยา ยีขุน (2537) ที่กล่าวว่า การได้รับข่าวสารแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สอดคล้องกับผลการศึกษาของพงษ์ศักดิ์ จัตุรเดชะ (2540) ที่กล่าวว่า การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สันติ พัฒนาศักดิ์ (2539) ที่กล่าวว่า การได้รับข่าวสารข้อมูลจากโทรทัศน์มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนการได้รับข่าวสารข้อมูลจากวิทยุและหนังสือพิมพ์ ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด และสอดคล้องกับผลการศึกษาของจิรายุ ทองเขาอ่อน (2537) ที่กล่าวว่า การได้รับข้อมูลข่าวสารมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ในความจริงการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนไม่ว่าจะโดยสื่อแหล่งใดก็ตาม นับเป็นสิ่งกระตุ้นหรือเป็นแรงเสริมทางบวกให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนเพิ่มขึ้น สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มความเข้าใจในสิ่งที่ชาวบ้านได้ร่วมกันทำในกิจกรรมการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์และพัฒนาป่าไม้ของหมู่บ้านตามวิถีชีวิต วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของเขาว่า ได้ดำเนินการมาถูกทิศทางและหรือขัดกับแนวทางนโยบายของทางราชการหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ด้วยความหวังว่าพวกเขาจะได้รับการสนับสนุนให้มีสิทธิอันชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นโดยองค์กรชาวบ้าน โดยเร็ว รัฐและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมสนับสนุนระบบเครือข่ายและระบบเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดจากครอบครัวสู่ชุมชนและระหว่างชุมชนด้วยกัน มีการเรียนรู้หลายด้านทั้งจากอุดมการณ์ป่าชุมชนหรือความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่าที่ถือว่าการจัดการป่าในอีกระดับหนึ่ง ที่เชื่อมโยงสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติมาควบคุมให้ทุกคนต้องปฏิบัติตาม และเป็นการเรียนรู้ในการแสวงหาหลักประกันของชุมชนที่ต้องพึ่งพาป่า โดยใช้ระบบเครือข่ายทางสังคม (Social Network) เป็นตัวเชื่อมในการเรียนรู้และเป็นตัว

เชื้อประโยชน์ในการจัดการป่า พร้อมกับเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจในการจัดการเสริมสร้างการ เรียนรู้ให้มากขึ้น โดยการสร้างพลังปัญญาและพลังชุมชนให้เข้มแข็ง ด้วยการค้นหาผู้นำที่มีอยู่ตาม ธรรมชาติและกระตุ้นให้ชาวบ้านรู้จักวิจิตรคิดและมีฐานความคิดที่ถูกต้องตามปรัชญาของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ เรื่อง "คิดเป็น" กล่าวคือ ต้องเป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น โดยเรียนรู้เกี่ยวกับ ตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวิชาการ เพื่อเป็นจุดประกายความคิดในกลุ่มเล็ก ๆ แล้วแผ่ ขยายไปสู่ชุมชน เกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชนและพัฒนาไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อชาวบ้านและ ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ในขณะที่กระแสสังคมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชน กำลังได้รับการ ตอบรับจากประชาชนทั่วทุกมุมโลก กรณีข้อถกเถียงหรือความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันในกรณีของ พระราชบัญญัติป่าชุมชน ก็ควรจะได้รับ การพิจารณาหาข้อยุติอย่างรวดเร็ว เพื่อเป็น แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศในอนาคต ขณะเดียวกันรัฐก็ควรเตรียมความ พร้อมของชุมชนด้วย โดยเฉพาะด้านการศึกษา การให้ความรู้ความเข้าใจ การให้ข้อมูลข่าวสารที่ ถูกต้อง เป็นจริงและเที่ยงตรง ไม่ว่าจะดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้ง ในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะกรมป่าไม้ซึ่งมีบทบาทสำคัญที่จะ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติของชาวบ้านนั้นจะต้องมีความเที่ยงธรรม การให้หลักนิติศาสตร์ เพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ แต่ก็มีได้หมายความว่า จะเพิกเฉยต่อ กฎหมาย เพราะบางครั้งการแก้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าหรือการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ลำพัง ชาวบ้านด้วยกันเองก็ไม่สามารถดำเนินการได้ทุกกรณี เนื่องจากมีข้อจำกัดหลายอย่าง เช่น ความ มั่นคงปลอดภัยต่อชีวิตและครอบครัว ความเป็นญาติพี่น้องกัน การไม่ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ ด้วยเหตุผลส่วนตัว เป็นต้น ทั้งนี้การใช้หลักกฎหมายปฏิบัติต่อชาวบ้านโดยถูกต้อง เที่ยงตรง ยุติธรรมและยอมรับสิทธิชุมชน ก็เป็นสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นของตนได้อีกทางหนึ่ง สำหรับในระดับนโยบายรัฐควรมอบอำนาจในการ จัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้กับชุมชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่เน้น การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน องค์กรประชาชน และองค์กรปกครองท้องถิ่น มีส่วนร่วมใน การอนุรักษ์ ปันฟู ป้องกันและแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเร่งรัดการออก พระราชบัญญัติป่าชุมชนเพื่อรับรองสิทธิแก่ประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

โดยนิตินัย พร้อมกับปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของบุคลากรของรัฐให้ทำหน้าที่ส่งเสริม ให้คำแนะนำ ปรีกษาหรือ สนับสนุนองค์กรชาวบ้าน ทั้งในด้านองค์ความรู้ วิชาการ วัสดุอุปกรณ์และงบประมาณที่จำเป็น เพื่อให้องค์กรชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยั่งยืนและเป็นธรรม ดังนั้นสิ่งที่ควรให้ความสำคัญเร่งด่วนคือ

1. รัฐควรยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนที่มีมาตั้งแต่เดิมตามกฎหมายทั้งทางจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยการกระจายอำนาจหน้าที่การบริหารจัดการป่าชุมชนให้แก่ชุมชน โดยรัฐมีหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนและกำกับดูแลการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายที่ชุมชนริเริ่ม เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นของปวงชน ตลอดจนรัฐและชุมชนท้องถิ่นควรมีสิทธิและหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์ คุ้มครองและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนถาวรและเป็นธรรม

2. รัฐควรส่งเสริมชุมชนที่มีชีวิตสัมพันธ์กับป่า ให้ได้มีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม ตลอดจนรับรองประเพณีและวิธีการที่หลากหลายที่ราษฎรใช้ในการจัดการทรัพยากรในรูปป่าชุมชนซึ่งจะทำให้ชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของป่า เพื่อให้ราษฎรในชุมชนอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม เพราะป่าชุมชนเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวมได้ เป็นทรัพยากรทางปัญญาที่มีค่ามาก อีกทั้งชาวบ้านที่อยู่กับป่าก็มีองค์ความรู้ที่เราสามารถพัฒนาได้ ด้วยการเข้าไปศึกษาวิจัยการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านและนำมาใช้ประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่

3. การได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนและการเข้าถึงทรัพยากรในรูปของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นับเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ดังนั้นรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาระบบการให้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้มีประสิทธิภาพแพร่หลายและเกิดความต่อเนื่อง เนื่องจากบางชุมชนในชนบทเป็นชุมชนชายขอบโอกาสการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเป็นไปได้ยากและมีปัญหาอุปสรรคทั้งในด้านภาษา วัฒนธรรม และการคมนาคม การจัดสัมมนาเวทีชาวบ้านหรือการนำชาวบ้านไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ นับเป็นวิธีการที่ชาวบ้านสามารถรับรู้ได้ง่าย กล้าแสดงออกและกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ควรเป็นที่ยั่งยืนที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพึงได้นำไปปฏิบัติในการส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในรูปป่าชุมชนในท้องถิ่นของตน ส่วนการเข้าถึงทรัพยากรนั้นรัฐควรสร้างหลักประกันของชาวบ้านเพื่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินทำกิน โดยให้สิทธิทำกินแก่ชาวบ้านหรือชุมชนในรูปของทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากรที่มี

ระบบการจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งกำหนดกฎเกณฑ์ว่า ใครบ้างมีสิทธิ์ใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิ์ และควรใช้อย่างไร โดยมีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ หรือที่เรียกว่า "สิทธิหน้าหมู"

4. การเริ่มต้นที่จะนำไปสู่สัมพันธภาพที่ดีขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้าน เพื่อลดความขัดแย้งของทั้งสองฝ่าย รัฐควรริเริ่มโดยการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปลูกหรืออนุรักษ์ต้นไม้ โดยด้านหนึ่งสามารถวัดระดับความสัมพันธ์ได้ด้วยความร่วมมือที่จะได้รับและอัตราการรอดตายของกล้าไม้ ตลอดจนดูได้จากความกระตือรือร้นของชาวบ้าน ส่วนอีกด้านหนึ่งรัฐควรอบรมสัมมนานักส่งเสริมการป่าไม้ที่ทำงานร่วมกับชาวบ้าน ให้มีความสนใจในเรื่องความจำเป็นทางด้านการเพาะปลูกกับการหาที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านมากขึ้น และช่วยหาวิธีที่จะให้ต้นไม้มีส่วนทดแทนคุณประโยชน์ให้กับชาวบ้านได้อย่างไรบ้าง โดยอาจต้องเริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในการปฏิบัติงานร่วมกับนักส่งเสริมการเกษตรในท้องถิ่น หรือเข้ารับการเรียนรู้จากผู้ชำนาญการเฉพาะด้าน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน และรู้ซึ่งถึงความเกี่ยวพันระหว่างคนกับป่า ระบบนิเวศกับระบบสังคมหรือมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนรู้วาระระบบเกษตรกรรมในท้องถิ่นทำงานกันอย่างไร เพราะสวัสดิภาพของทั้งสองอย่างคือสิ่งแวดล้อมและชาวบ้านนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงเป็นการชอบด้วยเหตุผลและความเป็นธรรมที่จะนำชาวบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในรูปแบบชุมชน เนื่องจากบุคคลภายนอกบางกลุ่มมักจะมีทัศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาติในรูปของมูลค่าเป็นเงินเป็นทอง มากกว่าที่จะเห็นบทบาทในทางคุ้มครอง หรือความสามารถที่จะให้การสนับสนุนความเป็นดีอยู่ดีหรือการเป็นแหล่งผลิตอาหารและให้ความมั่นใจในเรื่องแหล่งอาหารของชาวชนบท อย่างไรก็ตามสิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องเป็นผลที่เกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านอย่างแท้จริงและด้วยความจริงใจเท่านั้น

5. การวิจัยในอนาคตควรศึกษาเครือข่ายป่าชุมชนในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นเครือข่ายที่อยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศที่มีขอบเขตของกลุ่มน้ำและพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน เช่น ภูเขาสูงเดียวกัน ต้นน้ำเดียวกัน ลุ่มน้ำเดียวกัน ป่าผืนเดียวกัน เป็นต้น เพื่อได้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่มีต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน และเพื่อเป็นแนวทางขยายเครือข่ายป่าชุมชนสู่เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ตลอดจนถึงเพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านได้ร่วมกันดูแลรักษาไว้ก่อนแล้วให้มีอาณาเขตกว้างขวางและครอบคลุมทั่วทั้งป่ามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ควรศึกษารูปแบบวิธีปฏิบัติขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานของรัฐ ที่ทำหน้าที่ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชน เพื่อเปรียบเทียบ

กับการดำเนินงานของประชาชน และนำข้อเด่นข้อด้อยของแต่ละหน่วยงานไปปรับปรุงแก้ไขเพื่อเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการจัดการประชุมชนในอนาคต

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University